تعریف علم

بررسی عبارت حضرت امام (ره) پیرامون تعریف علم :

«إنّ کلّ علم عبارة عن عدّة قضایا مرتبطة تجمعها خصوصیّة بها یترتّب علیها غرض واحد و فائدة واحدة بالوحدة السنخیّة»[1]

۱. *«عدة من قضایا» :*

حضرت امام (ره)، علم را مجموعه ای از گزاره های مرتبط می داند. با تدقیق در نظر امام متوجه میشویم که ایشان «قضایا» را به وصف مطلق، به معنای علم قرار می دهند. در مقابل نظریات سه گانه ای است که عبارتند از :

۱،۱. علم عبارت از است : «علم به مجموعه ای از قضایا»

با عنایت به متون بعضی از بزرگان که در صدد تعریف علم اصول برآمده اند، می توان استفاده کرد که ایشان، علم را در تعریف علم داخل دانسته و علم را «علمِ به قضایا» می دانسته اند نه «نفس قضایا» .

۱،۱،۱. بیان مواردی از کلام علماء :

- میرزای قمی در *«قوانین الاصول»* :

«و اعلم أنّ قولنا أصول الفقه عَلَمٌ لهذا العلم و له اعتباران من جهة الإضافة و من جهة العلمیّة فأمّا رسمه باعتبار العلمیّة فهو العلم بالقواعد الممهّدة لاستنباط الأحکام الشرعیّة»[2]

- محمد حسین اصفهانی در *«فصول غرویة»* :

«و کیف کان فقد ذکروا له تعریفات عدیدة أظهرها أنه العلم بالقواعد الممهّدة لاستنباط الأحکام الشرعیّة الفرعیة عن أدلتها التفصیلیة فالعلم جنس أو بمنزلته علی ما مرّ و المراد به إما الملکة أو الإدراک أو التصدیق الیقینی»[3]

- محمد تقی اصفهانی در «هدایة المسترشدین» :

«أما حده بالنظر إلی معناه العلمی فهو علی ما اختاره جماعة من المتأخرین هو العلم بالقواعد الممهدة لاستنباط الأحکام الشرعیة الفرعیة»[4]

۱،۱،۲. کلام آیت الله گلپایگانی :

« المراد بالعلم فی المقام هو اما مطلق الإدراک و اما خصوص الإدراک الراسخ المعبر عنه بالملکة، و لذا صح تعدیته إلی (القواعد) بالباء. و لیس المراد منه نفس (القواعد) قطعا بتلک القرینة. و هو و إن کان یطلق علی نفس القواعد

---

۱. مناهج الاصول : ج ۱ ص ۳۵

۲. قوانین الاصول : ج ۱ ص ۵

۳. فصول غرویه : ص ۹

۴ هدایة المسترشدین : ص ۱۲

فی کثیر من الأحیان، لکن ما لم یضف إلی الاسم الموضوع لذلک العلم، کالنحو و الصرف و الأصول و نحوها فان النحو و الصرف و الأصول و أمثالها أسماء وضعت للقواعد المبحوث عنها فی تلک العلوم، و لها واقعیات فی نفس الأمر، سواء علم بها أحد أم لم یعلم، و لذا یقال: فلان (عالم بالنحو) أو (لیس بعالم به).

و قد یطلق العلم و یراد به ما هو معنی (النحو و الصرف و الأصول) مثلا، لکن ما لم یضف إلی تلک العلوم، و أما مع إضافته إلیها، فلا یراد به الا الإدراک قطعا.

و ذلک واضح لا سترة فیه.

و الأستاذ دام ظلّه فی المقام قال فی تعریف علم الأصول: (هو العلم بالقواعد)

لا فی تعریف الأصول، فمن أراد تعریف الأصول یقول: (هو القواعد الممهدة.). کما عبر صاحب الکفایة (قدّس سرّه) فی مقام تعریف الأصول، بأنه (صناعة.). و ان أسند إلی القوم تعریف الأصول ب (العلم بالقواعد الممهدة) لکن لا یخلو ذلک عن مسامحة لا بد لها من بعض التوجیهات التی لا داعی لها.

کما أن تعریف العلوم بالصناعة – باعتبار أنها حرفة و شغل، ثم توصیف الصناعة ب (تعرف بها القواعد) الظاهر فی کون الباء للسببیة، و مغایرة الصناعة للمعرفة – مع أنها عینها – أیضا لا یخلو عن مسامحة و الأمر سهل.» [1]

توضیح : ایشان می خواهد جمع کند به اینکه علم فقه ، علم به قواعد است و و فقه خود قواعد است و اگر به خود قواعد علم گفته میشود :

– تسامح است

– در صورتی صحیح است که به صورت مضاف (علمِ اصول) به کار نرود.

۱،۱،۳. نقد :

مقدمه ۱ : اضافه دو نوع است :

۱. اضافه بیانیه : که به تقدیر «مِن» می باشد.

۲. اضافه غیر بیانیة : یا اضافه ملکیه است (به تقدیر لام) یا اضافه ظرفیة است (به تقدیر فی)

مقدمه ۲ : عِلم، به دو معنی به کار میرود :

۱. گاه به معنای «دانستن» = معنای فلسفی

۲. گاه «اصطلاح» است

نتیجه : در صورت دوم اضافه، بیانیه است و لذا علم فقه همان فقه است. (مثل کتابِ کفایة الاصول)

[1] افاضه الفوائد : ص ۵

درس خارج اصول استاد سید حسن خمینی